

O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM XIZMATLARI EKSPORTINI STATISTIK BAHOLASH: HOLAT, TENDENSIYALAR VA SALOHIYAT

Abdukadirova Ra'no Yulchibayevna

*Oriental universiteti 70410801-Menejment (Ta'lim Menejmenti)
yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston ta'lim xizmatlari bozorining hozirgi holati va oliy ta'lim xizmatlari eksportining shakllanish jarayoni statistik jihatdan tahlil qilinadi. Milliy statistika qo'mitasi, tegishli vazirliklar hamda YuNESKO Statistika instituti ma'lumotlari asosida bozor hajmi, taklif tarkibi, talabalar kontingentining tarkibiy o'zgarishlari va xorijiy talabalar oqimi baholanadi. Rasmiy statistikada eksport qiymati mustaqil ko'rsatkich sifatida yuritilmasligi aniqlangan va uni bilvosita baholashning uch bosqichli algoritmi taklif etilgan. Natijalar bozorning ekstensiv o'sish bosqichidan sifat jihatidan tabaqalashuv bosqichiga o'tayotganini va eksport salohiyatining sezilarli darajada foydalanilmayotganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ta'lim xizmatlari bozori, oliy ta'lim eksporti, xorijiy talabalar, xalqaro talabalar mobilligi, to'lov balansi, statistik tahlil.

KIRISH

Zamonaviy bilimlar iqtisodiyotida oliy ta'lim xizmatlari xalqaro savdoning tez o'sayotgan tarmoqlaridan biriga aylandi. Xorijiy talabalarni jalb etish nafaqat to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy tushum, balki inson kapitalini import qilish, mamlakat obro'sini oshirish va mintaqaviy ta'lim markazini shakllantirish vositasi sifatida qaraladi. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar ta'lim tizimini jadal kengaytirdi va uni xalqaro bozorga integratsiyalash vazifasini kun tartibiga qo'ydi.

Biroq ta'lim xizmatlari eksportini baholashda muhim metodologik muammo mavjud: eksport qiymati ochiq rasmiy statistikada mustaqil va uzluksiz ko'rsatkich sifatida e'lon qilinmaydi. Shu sababli mazkur tadqiqotning maqsadi mavjud statistik manbalar asosida O'zbekiston oliy ta'lim xizmatlari eksportining holatini kompleks baholash va uni bilvosita o'lchash uslubiy yondashuvini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot quyidagi savollarga javob beradi: bozorning joriy hajmi va tarkibi qanday; eksportning natural ko'rsatkichlari qanday dinamikaga ega; xalqaro almashinuvda mamlakat qanday mavqeda; eksport qiymatini qaysi indikatorlar orqali baholash mumkin.

MATERIALLAR VA USULLAR

Tadqiqotning axborot bazasini rasmiy statistik manbalar tashkil etadi: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi va uning "Statistika" axborot tizimi (SIAT); Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining ma'muriy ma'lumotlari; Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari; Markaziy bankning to'lov balansi statistikasi hamda YuNESKO Statistika instituti (UIS) ma'lumotlari. Tahlil 2015–2025-yillarni qamrab oladi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanilgan: dinamik qatorlar tahlili (o'sish sur'ati va bazis indeksleri), tarkibiy tahlil (ulushlarni hisoblash), qiyosiy tahlil hamda grafik va jadval usullari. Eksportni baholashda uch bosqichli algoritm qo'llaniladi: (1) natural ko'rsatkichlar — xorijiy talabalar soni va tarkibi; (2) nisbiy ko'rsatkichlar — xalqaro talabalar ulushi, kiruvchi va chiquvchi mobillik koeffitsiyentlari; (3) monetar ko'rsatkichlar — to'lov balansidagi ta'lim bilan bog'liq safarlar krediti. Turli idoralar ma'lumotlaridagi metodologik farqlar hisobga olinib, ular yagona dinamik qatorga birlashtirilmagan.

NATIJALAR

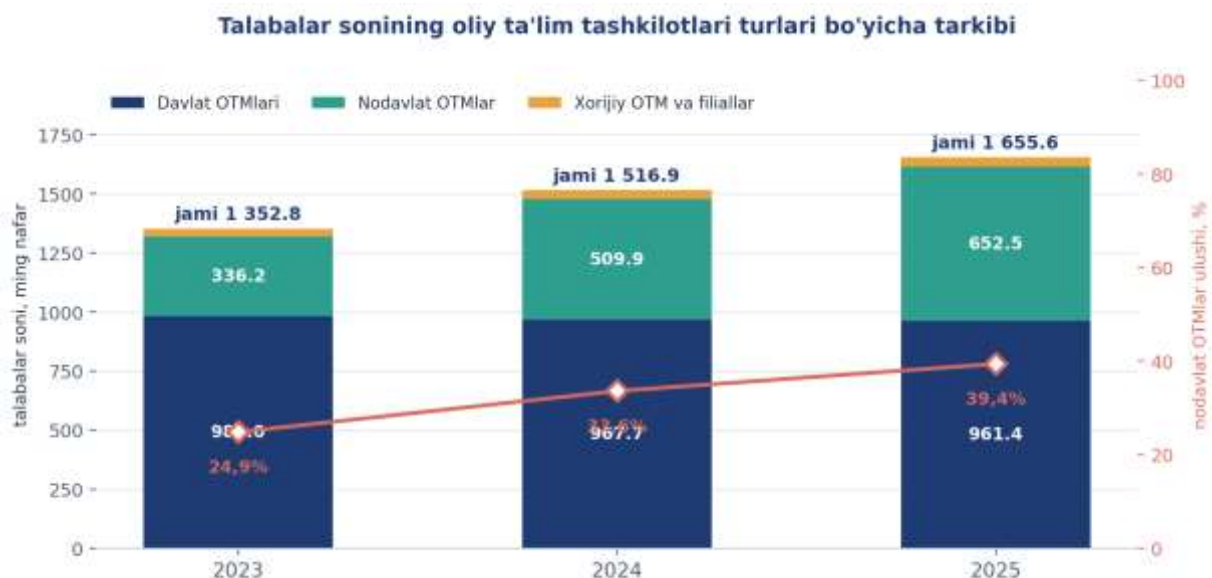
Bozor hajmi va o'sish dinamikasi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, ta'lim sohasida ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmi 2024-yildagi 32,1 trln so'mdan 2025-yilda 39,6 trln so'mga yetgan; real o'sish 10,4 foizni tashkil etadi. Bozor yuqori darajada jamlangan: umumiy hajmning qariyb 47 foizi Toshkent shahri hissasiga to'g'ri keladi (1-rasm).

1-rasm. Ta'lim sohasidagi bozor xizmatlari hajmi va hududiy taqsimoti

Manba: Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblangan.

Talabalar kontingentining tarkibiy o'zgarishi. Bozorning ichki tarkibidagi eng jiddiy siljish talabalar kontingentining qayta taqsimlanishida namoyon bo'lmoqda. Jami talabalar soni 2023-yildagi 1 352,8 ming nafardan 2025-yilda 1 655,6 ming nafarga oshgan. Ayni paytda davlat oliy ta'lim tashkilotlaridagi talabalar soni barqarorlashgan, o'sishning deyarli barchasi nodavlat sektor hisobiga ta'minlangan: nodavlat OTMLar ulushi ikki yilda 24,9 foizdan 39,4 foizga ko'tarilgan (2-rasm).

2-rasm. Talabalar sonining oliy ta'lim tashkilotlari turlari bo'yicha tarkibi

Manba: Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Eksportning natural ko'rsatkichlari. Ta'lim xizmatlari eksportining asosiy natural indikator — mamlakatda tahsil olayotgan xorijiy talabalar soni. Bu ko'rsatkich 2015/2016-o'quv yilidagi 0,7 ming nafardan 2024/2025-o'quv yilida 12,5 ming nafarga yetib, o'n yil ichida qariyb 18 baravar oshgan (3-rasm). Vazirlikning tezkor ma'muriy ma'lumotida 2025-yil yakuni bo'yicha ko'rsatkich 20 ming nafardan oshgani qayd etilgan; biroq turli metodologiyaga asoslangan ushbu ko'rsatkichlarni bir statistik qatorda bevosita solishtirish to'g'ri emas.

O'zbekistonda tahsil olayotgan xorijiy talabalar soni

3-rasm. O'zbekistonda tahsil olayotgan xorijiy talabalar sonining dinamikasi

Manba: Milliy statistika qo'mitasi va OTFI vazirligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Eksportning geografik tarkibi va almashinuv balansi. Eksport bozori geografik jihatdan yuqori darajada jamlangan: Hindiston va Pokiston birgalikda xorijiy talabalarning qariyb uchdan ikki qismini tashkil etadi. Bu holat, avvalo, tibbiyot yo'nalishlariga va ingliz tilidagi dasturlarga bo'lgan talab bilan izohlanadi, biroq bir vaqtning o'zida eksportning bitta

yo'nalishga bog'liqlik xavfini keltirib chiqaradi. Xalqaro almashinuvning teskari tomoni ham sezilarli: xorijda tahsil olayotgan O'zbekiston fuqarolari soni 150,5 ming nafarni tashkil etib, kiruvchi va chiquvchi oqimlar nisbati taxminan 1:12 ni tashkil etadi (1-jadval).

1-jadval. Xalqaro talabalar almashinuvi balansi ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Qiymat	Izoh
Kiruvchi oqim (xorijiy talabalar)	12,5 ming nafar	2024/2025 o'quv yili
Chiquvchi oqim (xorijda o'qiyotgan fuqarolar)	150,5 ming nafar	2023-yil boshi
Sof balans (saldo)	–138,0 ming nafar	import ustunligi
Kiruvchi/chiquvchi nisbati	≈ 1 : 12	salohiyat zaxirasi

Manba: Milliy statistika qo'mitasi va YuNESKO Statistika instituti ma'lumotlari asosida hisoblangan.

4-rasm. Eksportning geografik tarkibi va xalqaro almashinuv balansi

Manba: Milliy statistika qo'mitasi va UIS ma'lumotlari asosida tuzilgan.

MUHOKAMA

Olingan natijalar xalqaro ilmiy adabiyotdagi “yuqori ishtirok” (high participation) modeliga mos keladi: qamrovning tez o'sishi bilan bir vaqtda ta'lim tizimi ichki jihatdan tabaqalanadi va nodavlat sektor kengayadi (Marginson, 2016). O'zbekiston misolida bozor o'sish sur'atining 26–29 foizdan 7–9 foizgacha pasayishi ekstensiv bosqichning yakunlanib borayotganini bildiradi, bu esa raqobatni umumiy talab hisobiga emas, aniq segmentlar hisobiga olib borishni taqozo etadi.

Eksport nuqtayi nazaridan xorijiy talabalar sonining o'n yilda 18 baravar oshishi jadal o'sishni ko'rsatsa-da, mamlakat hali ham sof importchi mavqeida qolmoqda. Xalqarolashuv bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar (de Wit & Altbach, 2021; Knight, 2012) ta'kidlaganidek,

barqaror eksport uchun faqat talabalar sonini emas, balki dasturlar sifati, xalqaro akkreditatsiya va til muhitini rivojlantirish zarur. Eksportning Janubiy Osiyoga haddan tashqari bog'liqligi diversifikatsiya siyosatini dolzarb qiladi.

Eksport qiymatini baholashda Markaziy bankning to'lov balansidagi “safarlar — shaxsiy safarlar — ta'lim bilan bog'liq” moddasidan foydalanish mumkin, biroq u kontrakt to'lovlaridan tashqari yashash va transport xarajatlarini ham qamrab olgani uchun uni oliy ta'lim kontrakti eksportining aniq qiymati emas, balki ta'lim bilan bog'liq xizmatlar eksportining monetar indikatori sifatida talqin qilish lozim.

XULOSA

O'tkazilgan tahlil quyidagi aniq ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini beradi. Birinchidan, O'zbekiston ta'lim xizmatlari bozori barqaror kengaymoqda (2025-yilda 39,6 trln so'm, real o'sish 10,4 foiz), biroq u ekstensiv o'sishdan sifat tabaqalashuvi bosqichiga o'tmoqda va bu o'sish deyarli to'liq nodavlat sektor hisobiga ta'minlanmoqda. Ikkinchidan, oliy ta'lim xizmatlari eksporti shakllanish bosqichida bo'lib, xorijiy talabalar soni o'n yilda 18 baravar oshgan, ammo eksport geografik jihatdan ikki mamlakatga (Hindiston va Pokiston) haddan tashqari bog'langan. Uchinchidan, kiruvchi va chiquvchi oqimlar o'rtasidagi 1:12 nisbat mamlakatning sof importchi mavqeini va katta foydalanilmagan eksport salohiyatini tasdiqlaydi. To'rtinchidan, eksport qiymatini bevosita baholash uchun to'lov balansi indikatoridan foydalanish mumkin, biroq buning uchun idoralararo ma'lumotlarni metodologik jihatdan muvofiqlashtirish talab etiladi. Amaliy jihatdan bu ingliz tilidagi dasturlarni kengaytirish, eksport bozorlarini diversifikatsiyalash va eksportning yagona statistik hisobini yuritishni zarur qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

de Wit, H., & Altbach, P. G. (2021). Internationalization in higher education: Global trends and recommendations for its future. *Policy Reviews in Higher Education*, 5(1), 28–46. <https://doi.org/10.1080/23322969.2020.1820898>

Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2026). Oliy ta'lim tizimi ko'rsatkichlariga oid rasmiy hisobot. <https://api-portal.gov.uz/>

Knight, J. (2012). Student mobility and internationalization: Trends and tribulations. *Research in Comparative and International Education*, 7(1), 20–33. <https://doi.org/10.2304/rcie.2012.7.1.20>

Marginson, S. (2016). The worldwide trend to high participation higher education. *Higher Education*, 72(4), 413–434. <https://doi.org/10.1007/s10734-016-0016-x>

Milliy statistika qo'mitasi. (2025). O'zbekistonliklar ta'lim xizmatlari uchun 2025-yilda 39 trln so'mdan ortiq mablag' sarflagan. <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66661>

Milliy statistika qo'mitasi. (2025). 10 yilda xorijlik talabalar soni qariyb 18 barobarga oshgan. <https://stat.uz/uz/press-tsentr/novosti-goskomstata/61322>

OECD. (2023). Education at a Glance 2023: OECD indicators. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en>

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2026). 2025-yil davomida oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan ishlar. <https://gov.uz/oz/edu/news/view/112657>

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2019). Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida (PF-5847-son Farmon). Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-4545884>

UNESCO Institute for Statistics. (2024). Global flow of tertiary-level students. <https://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>